

TÜRKİYE'DE İHRACATIN GENEL GELİŞİMİ (1980-2000)

Yrd.Doç.Dr.Nisfet UZAY*

Abstract

Foreign trade, especially export, has some positive effects on economic growth. Export is an important mean of finance for economic growth. Using exports as a mean to finance development will depend upon the change in the composition in addition to a rise in the value of exports. Changes in the composition of exports is an important indication of country's level of development. This study examines the importance of foreign trade in Turkey and the changes that took place in the composition of exports from 1980 to 2000. Within this period, it was found out that the export-oriented policies increased Turkey's imports more than the country's exports, and increases in exports were achieved by devaluations more than by structural changes, thus continuity of increase in exports was not realised. Consequently, the ratio of the exports to the imports has begun to diminish and foreign deficit has begun to increase. Turkey's export increase is dependent upon to direct herself to the export of new products which are intensively technological.

GİRİŞ

Bir ekonomide dış ticaret, özellikle ihracat iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratır. Bu etkiler; milli geliri artırması, piyasa genişlemesine yol açması, döviz sınırlamalarını ortadan kaldırması, yurtdışı etkenliği ve verimliliği artırması, mukayeseli üstünlüklere uygun bir kaynak dağılımına yol açması, genişletici kamu politikalarının uygulanmasına imkan vermesi ve tasarrufları artırmasıdır.

Bilhassa ihracat, iktisadi büyüme ve kalkınma açısından son derece önemli bir faktördür. İhracat, büyümenin önemli bir finansman aracıdır. Ekonomik büyüme için gerekli olan makine-techizat ile mevcut ve kurulmakta olan sanayi kuruluşlarının bir kısım hammadde ihtiyacı ve tüketim malları ithalatı büyük ölçüde ihracat gelirleri ile karşılanmaktadır. Ülkelerin hızla kalkınabilmeleri için gerekli ithalatın yapılabilmesi, ihracatta önemli ve sürekli bir artış sağlanmasına bağlıdır.

İhracatın kalkınmayı finanse edici bir kaynak olarak kullanılabilmesi, ihracatın değer olarak artışının yanı sıra bileşiminin de değişmesine bağlı olacaktır. Çünkü ihracatta sürekli artış sağlanabilmesi ve ihracatın ekonomik büyümeyi uyarması ihracattaki yapısal değişmelere bağlıdır. Ayrıca ihracatın bileşimindeki değişimler, ülkenin gelişmişlik düzeyini yansıtabilen önemli bir göstergedir.

* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Çalışmada, 1980-2000 döneminde Türkiye’de dış ticaretin yeri ve ihracatın bileşiminde meydana gelen değişimler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak bazı yıllara ait verilerin elde edilememesi durumunda, daha kısa zaman serileri kullanılacaktır.

İhracatın bileşiminde meydana gelen değişimlerin bilinmesi, ülke ticaretinin dünya ticaretindeki değişime uyum gösterip göstermediğinin tespit edilmesi, uygulanan dış ticaret politikalarının ihracat üzerindeki yansımalarının görülmesi ve gelecekte uygulanacak dış ticaret politikalarına ışık tutması, ihracatın gelecekte büyüme üzerinde yaratacağı etkilerin tahmin edilebilmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın amacı, 1980-2000 döneminde Türkiye ihracatında görülen genel gelişmeler izlenerek, ihracatın Türk ekonomisi açısından yerini ve önemini belirlemek, Türkiye’de günümüze kadar izlenen ihracatı teşvik politikalarının ihracatı artırmak açısından ne derece etkin olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dış ticaret ve ihracatın ülke ekonomisi içindeki yeri ve önemi, ikinci bölümde dış ticaret değerlerindeki genel gelişmeler, üçüncü bölümde ise ihracatın yapısında meydana gelen değişimler incelenmiştir.

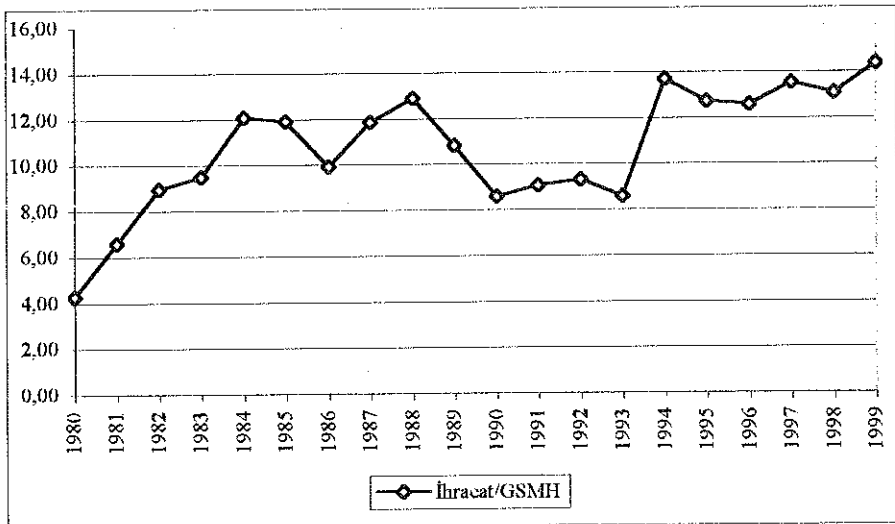
A- İHRACATIN TÜRK EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Bir ekonomide dış ticaretin yerini belirlemede kullanılan önemli kriterler; ihracat ve ithalatın o ülkenin GSMH’sı içindeki orantı, kişi başına ihracat ve ithalat değerleri ile dünya ihracat ve ithalatındaki payıdır. Aşağıda konumuz açısından önemli olan ihracatı açısından değerlerler incelenmiştir.

1- Gayri Safi Milli Hasıla İçinde İhracatın Payı

İhracatın GSMH içerisindeki payı 1980-1988, 1988-1993 ve 1993-1999 olmak üzere üç alt dönemde incelenebilir (Bkz. Ek Tablo 1). Şekil 1, GSMH içinde ihracatın payındaki değişimi göstermektedir.

ŞEKİL 1: GSMH İÇİNDE İHRACATIN PAYI (1980-1999)

Kaynak: Ek Tablo 1.

a) 1980-1988 Dönemi: 1980-1988 döneminde genel olarak GSMH içinde ihracatın payı artmıştır. 1980'den sonra izlenen ihracatı teşvik politikalarına bağlı olarak, 1980 yılında %4.3 olan oran 1988 yılına kadar artarak %12,8'e yükselmiştir.

1980'den sonra Türkiye ekonomisinde görülen imalat sanayi ihracat artışı mevcut kapasitelere dayalı sanayi ihracatını yansıtmaktadır (Yentürk, 1992, s.103). Özellikle devalüasyonun etkisiyle, yeni yatırımlardan vazgeçip varolan kapasitenin daha etkin kullanılmasına yönelik ihracat artışı gerçekleşmiştir. Mevcut kapasitenin tam kullanım sınırına erişildiği 1988 yılına kadar ihracatın GSMH içindeki payı artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş ve dış ticaret açığı azalmıştır.

b) 1989-1993 Dönemi : Bu dönemde GSMH içinde ihracatın payı genel eğilim olarak azalmıştır. 1988 yılında kapasite kullanımının sınırına ulaşılmış olması, büyük fiyat ve ihracat sübvansiyonları sağlanmış olan imalat sanayiinde yeni yatırımların yapılamamış olması ihracatta gerilemeye yol açmıştır. Dolayısıyla yeni yatırımlara dayandırılmayan yapay büyüme 1988 yılında tıkanmıştır (TUSİAD, 2000, s.13). 1988 yılında %12.8 olan ihracatın GSMH içindeki payı 1993 yılında %8.6'ya gerilemiştir.

1988 krizinden çıkış yolu olarak 1989'da dış sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Dolayısıyla 1980'den sonra imalat sanayiin öncülüğündeki ihracata yönelik kalkınma modeli, 1989'da yerini dış sermaye akımlarının finanse ettiği büyüme modeline bırakmıştır (TUSİAD, 2000, s.10).

c) 1994- 1999 Dönemi: Bu dönemde ihracatın GSMH içindeki payı genel eğilim olarak artmıştır. 1994 yılında yine devalüasyona bağlı olarak ihracat/GSMH oranı yükselmeye başlamış ve 1994 yılında %13.69 olan oran, 1999 yılında %14.4'e ulaşmıştır. 1994 yılından sonra gerçekleştirilen ihracat artışı, 1980'de olduğu gibi yeni yatırımlara dayanmamıştır. 1990'lı yıllarda GSMH içinde yatırım harcamalarının payında önemli bir değişimin olmaması ve ithalat içinde yatırım malları ithalatının payında büyük bir değişimin görülmemesi bu durumun bir göstergesidir. Kapasite kullanımlarında da önemli bir değişime gözlenmemektedir.

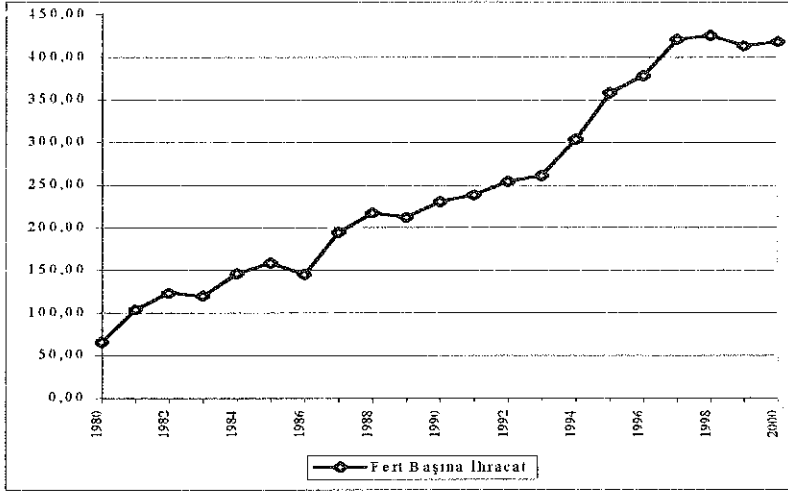
Türkiye'de ihracatın GSMH içindeki payının artışı devalüasyonlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu devalüasyonlarla sağlanan ihracat artışı, sanayide üretim ve ihracat bakımından yapısal bir değişim ile desteklenmediğinden, kalıcı olamamıştır. Devalüasyonların etkisinin sürdürülebilmesi için, ihraç edilen malların bileşiminin talep esnekliği yüksek mallara doğru kaydırılması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığı da, devalüasyon sonucu ihracat artışlarını sınırlandıran bir diğer etkidir.

2- Kişi Başına İhracat

Ekonomide dış ticaretin yerini belirlemede kullanılan bir diğer kriter de kişi başına ihracattır. Türkiye'de kişi başına düşen ihracat ve ithalat 1980-2000 döneminde sürekli artmıştır. 1994 yılından itibaren, ihracattaki hızlı artış ve nüfus artış hızının da yavaşlaması nedeniyle, kişi başına düşen ihracattaki artış hızlanmıştır. Türkiye'de 1980'de 65.5 \$ olan kişi başına ihracat 1999 yılında 413,25 \$'a yükselmiştir.

Türkiye'nin kişi başına ihracatı gelişmekte olan ülkelerin ortalamasının üzerindedir. Ancak 1999 yılı itibariyle diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'de kişi başına düşen ihracatın oldukça küçük olduğu görülmektedir. Bu oran ABD'de 2547 \$, Almanya'da 6598 \$ ve Yunanistan'da 901 \$ dir. Şekil 2, Türkiye'de fert başına düşen ihracatın yıllar itibariyle seyrini göstermektedir.

ŞEKİL 2: TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞINA İHRACATTAKİ GELİŞME (S)- (1980-2000)

Kaynak: Ek Tablo 1.

3- Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri

1980-1999 yılları arasında dünya ticaretinin önemli bir kısmı (yaklaşık %70'i) gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilirken, gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret hacmi içerisindeki payı yaklaşık %27 dir. Yaklaşık 50 yıllık bir dönemde dünya ticareti içerisinde gelişmekte olan ülkelerin payında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1: TÜRKİYE'NİN DÜNYA TİCARETİ İÇİNDEKİ YERİ (Milyon \$)

Yıllar	DÜNYA TİCARETİ			TÜRKİYE'NİN DİŞ TİCARETİ			TÜRKİYE'NİN DÜNYA TİCARETİ İÇİNDEKİ YERİ(%)		
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam	Dünya İhracatı İçindeki Payı	Dünya İthalatı İçindeki Payı	Dünya Ticareti İçindeki Yeri
1980	2029000	2067000	4096000	2910	7909	10819	0,14	0,38	0,26
1985	1937000	1996000	3933000	7958	11343	19301	0,41	0,57	0,49
1990	3388000	3488000	6876000	12959	22302	35261	0,38	0,64	0,51
1995	4934000	5072000	10006000	21637	35709	57346	0,44	0,70	0,57
1996	5192000	5368000	10560000	23224	43627	66851	0,45	0,81	0,63
1997	5374000	5558000	10932000	26261	48558	74819	0,49	0,87	0,68
1998	5290000	5507000	10797000	26974	45921	72895	0,51	0,83	0,68
1999	5473000	5729000	11202000	26587	40686	67273	0,49	0,71	0,60

Kaynak : World Trade Organization, International Trade Statistics 2000, <http://www.wto.org>

Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı küçüktür. Ancak dışa açık politikaların uygulanmasıyla birlikte Türkiye'nin dünya ticaret payında 1980-1999 döneminde artış görülmektedir. 1980 yılında %0,26'dan 1985 yılında %0,49 yükselmiştir. 1985 yılından itibaren artma eğilimine girmiştir. Bu artış dünya ithalatı içerisindeki payının aşırı artmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye dünyadaki başlıca ithalatçı ülkeler arasında 29. sırada gelmektedir. Ülkemizin dünya ihracatı içerisindeki payı da artmış olmakla birlikte, bu oran ithalatın altında kalmıştır. Yani dışa açık politikalar, Türkiye'nin ithalatını ihracatından daha fazla artırmıştır.

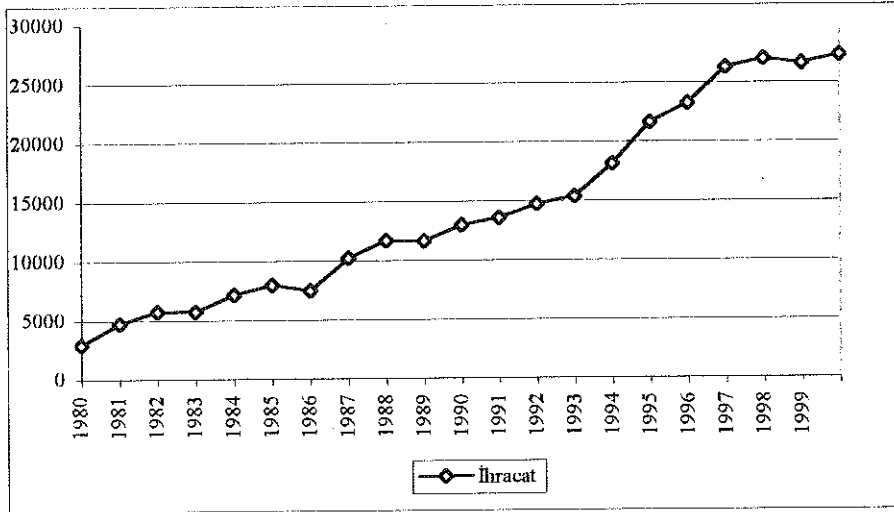
B- DIŞ TİCARET DEĞERLERİNDEKİ GENEL GELİŞMELER

Türkiye ekonomisinin büyümesi açısından dış ticaretin ne derece önemli olduğunu belirleyebilmek, bugüne kadar gösterdiği gelişmeler ışığında geleceğe yönelik tahminler yapabilmek için, dış ticaret değerlerindeki genel eğilimlerin incelenmesi gerekir. Türkiye'de ihracat, ithalat ve dış ticaret değerlerinde meydana gelen gelişmeler Ek Tablo 1'de verilmiştir.

1- İhracattaki Genel Gelişme

Türkiye'de 1980 sonrasında önemli ihracat artışları yaşanmıştır. Devalüasyon, verimlilik artışı, sübvansiyon, iç talebin ve emek fiyatının düşürülmesi, 1980 sonrasında görülen ihracat artışında etkili olan faktörlerdir (Yentürk, 1992, s.103). Bilhassa devalüasyonları takip eden yıllarda ihracat artışı fazla olmuştur. Ancak ihracatı teşvik edici döviz kuru politikaları, bu politikayla uyumlu parasal ve mali politikalarla desteklenmediğinden ihracattaki hızlı büyüme sürdürülememiştir (TUSİAD, 2000, s.10). Şekil 3, 1980-2000 döneminde ihracattaki değişmeyi göstermektedir.

ŞEKİL 3: İHRACATTAKİ GENEL GELİŞME (1980-2000)

Kaynak: Ek Tablo 1.

Türkiye'nin ihracatı 1980-2000 döneminde genel eğilim olarak artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracatındaki gelişme üç alt dönemde incelenebilir: 1980-1993, 1994-1997 ve 1998-2000.

a) **1980-1993 Dönemi** : 1980-1993 döneminde ihracat genel eğilim olarak artmıştır. İhracat değeri sürekli olarak artmış olmakla birlikte, 1980'lerin son yıllarından başlayarak, ihracat artışı nispeten yavaşlamıştır. Bunun en önemli sebebi, imalat sanayi alt sektörleri itibariyle ihracatta önemli bir değişimin sağlanamamış olmasıdır.

b) **1994-1997 Dönemi** : Bu dönemde ihracatta hızlı bir artış gözlenmektedir. Bu artışın en önemli sebeplerinden biri, 1992 yılında Türk Cumhuriyetleri ile ticarete başlamamızdır. 1992 yılında Türk Cumhuriyetlerine 186 milyon \$ ihracat yaparken, 1998 yılında 845 milyon \$'a yükselmiştir. İhracat bilhassa 1994 yılında uygulamaya konan istikrar programıyla birlikte hızla artmıştır. İhracattaki artış 1980'lere benzer politikalarla sağlanmış, ancak sürekli olmamıştır.

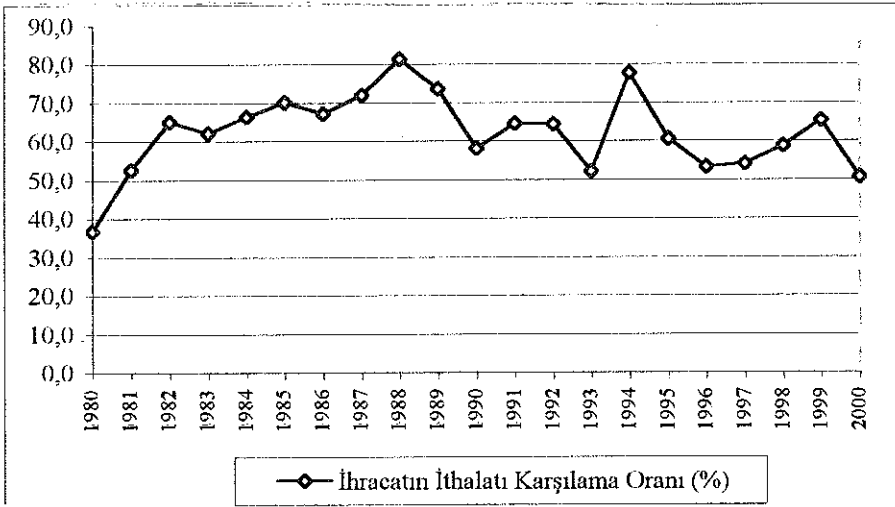
1996 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında kurulmuş olan Gümrük Birliği ise ihracatta beklendiği kadar önemli bir artışa yol açmamıştır.

c) **1998-2000 Dönemi** : Bu dönemde ihracat artışında bir duraklama görülmektedir. Bu duraklamada 1994 devalüasyonunun etkisinin azalması ve Rusya krizi etkili olmuştur. 1998 Rusya Krizi Türkiye'nin önemli bir ihracat pazarının kapanmasına yol açmıştır (TUSİAD, 2000, s.10). Tek pazara bağlı olarak yapılan sanayiler bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir.

2- İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

İzlenen politikalara bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında 1980-1999 döneminde dalgalanmaların olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 4). Genel eğilim itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranı iki alt döneme ayrılabilir : 1980-1988 ve 1989-2000.

ŞEKİL 4 : İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)

Kaynak: Ek Tablo 1.

a) 1980-1988 Dönemi: Bu dönemde genel eğilim olarak ithalatın ihracatı karşılama oranı artmıştır. Kapasite kullanımındaki artışa dayalı ihracat artışının devam ettiği 1980-1988 dönemi boyunca ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir. 1980 yılında 36,8 olan oran 1988 yılında 81,4'e ulaşmıştır.

b) 1989-2000 Dönemi : Devalüasyonun yapıldığı 1994 yılı hariç, bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmıştır. 1988 yılında ülke içinde kapasite kullanımının sınırlarına ulaşılması sebebiyle, 1988 yılından sonra ihracat azalmaya, ithalat ise artmaya başlamıştır. 1988 yılında %81,4'e ulaşmış olan ihracatın ithalatı karşılama oranı azalarak 1993 yılında %52,1'e gerilemiştir.

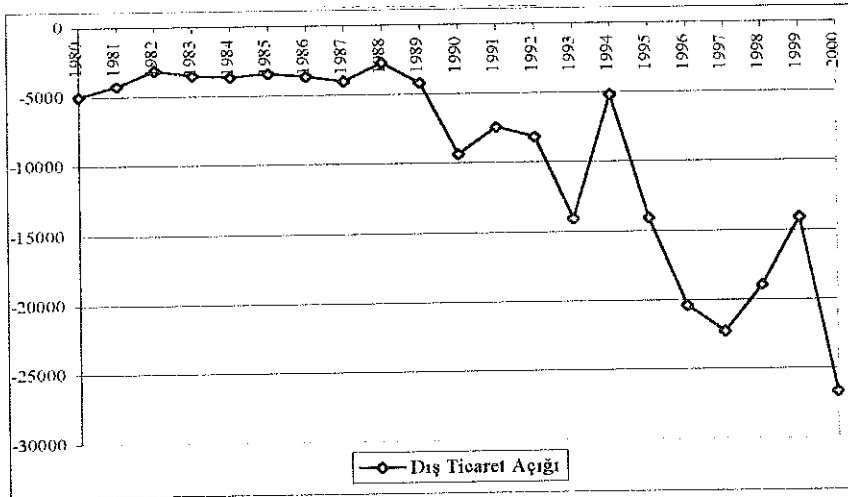
1994 yılında uygulamaya konan istikrar politikaları sonucu ihracatın artması, buna karşılık ithalatın azalmasıyla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranı yeniden yükselmiş ve %77,8'e ulaşmıştır. 1994 yılında uygulamaya konan istikrar politikaları, 1980 kadar etkili olmamış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılından sonra yeniden düşmeye başlamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi ülkenin dış borçlanma gereğini de beraberinde getirmiştir.

Uygulanan kur politikası sonucunda Türk Lirasının değerlenmesiyle birlikte, ihracat azalmış ithalat bilhassa tüketim malı ithalatı artmıştır. Bunun sonucunda, 2000 yılı itibarıyla bu oran 50,6'ya gerilemiştir. 2001 yılında dalgalı döviz kuruna geçilmesiyle birlikte bu oranın yeniden yükselmesi beklenmektedir.

4- Dış Ticaret Açığındaki Gelişme

Gelişmekte olan ülkeler hızla kalkınabilmek için ihtiyaç duydukları ara ve yatırım mallarını ithal ederler. Genellikle de artan ithalatı ihracat ile karşılayamadıklarından dış ticaret açığı verirler. Türkiye'nin dış ticareti de, bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi devamlı açık vermiştir. Ancak Türkiye'nin dış ticaret açığındaki gelişme iki alt dönem itibarıyla incelenebilir: 1980-1988 ve 1989-2000. Şekil 5, Türkiye'nin dış ticaret açığındaki değişmeyi göstermektedir.

ŞEKİL 5 : TÜRKİYE'NİN DİŞ TİCARET AÇIĞINDAKİ GELİŞME

Kaynak: Ek Tablo 1.

a)1980-1988 Dönemi : Bu dönemde dış ticaret açığında önemli bir değişme gözlenmemektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının da yüksek seyrettiği bu dönemde, ihracat artışlarına bağlı olarak dış ticaret açığı genişlememiştir.

1980 yılında 4999 milyon dolar olan dış ticaret açığımız, ihracatı teşvik etmek üzere uygulanan politikalar sonucu ihracatın hızla artmasıyla birlikte 1982 yılında 3097 milyon dolara gerilemiştir. İncelenen 20 yıllık dönem içinde dış ticaret açığımızın en az olduğu yıl, 2673 milyon dolarla 1988 yılıdır.

b) 1989-2000 Dönemi : 1988 yılından sonra ihracattaki azalmaya bağlı olarak dış ticaret açığı da artmaya başlamıştır. 1989-2000 döneminde, 1994 ve 1999 yılları hariç, genel eğilim olarak dış ticaret açığının büyüdüğü görülmektedir.

Dünya ekonomisinde meydana gelen olumsuz gelişmelerin etkisinin yanında, izlenen yanlış ekonomik politikalar sonucu enflasyonun hızlanması, kamu açıklarının büyümesi, iç ve dış borç yükünün artması gibi nedenlerle Türkiye ekonomisi 1994 yılında %6 civarında daralmıştır. Dolayısıyla 1993 yılından 1994 yılına ihracatımız artmış, buna karşılık ithalat azalmıştır, bunun sonucu olarak da dış ticaret açığı azalmıştır (Serin, 1998, s.325). 1994 yılından sonra dış ticaret açığı yeniden hızla artmaya başlamıştır.

Ancak 1995 yılında erken genel seçimlere gidilmesi, seçim ekonomisi yani genişletici para ve maliye politikası izlenmesi sonucu, ithalat ihracattan daha hızlı artmış ve dış ticaret açığı yeniden artmaya başlamıştır. Bu gelişmeler Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kaybının hızlanmasına ve daha sonraki yıllarda da değer kaybının devam etmesine sebep olmuştur (Serin, 1998, s.325).

1996 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında imzalanmış olan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla birlikte ithalatın artması, buna karşılık ihracatımızda beklenen artışın olmaması dış ticaret açığını daha da artırmıştır. Bilhassa Gümrük Birliğinden sonra tüketim malları ithalatı hızla artmıştır.1980 yılında ithalat içinde tüketim mallarının payı %2,2'den 1999 yılında %13'lere yükselmiştir.

1999 yılında dış ticaret açığında görülen daralma, sürdürülen enflasyonla mücadele politikaları ve Ağustos ayında yaşanan depremin yol açtığı üretim düşüşleri sebebiyle Türkiye ekonomisinin % 6,4 oranında küçülmesinden kaynaklanmıştır. 1999 yılında ithalat ihracattan daha fazla azalmış, dolayısıyla dış ticaret açığı küçülmüştür.

1980-2000 döneminde dış ticaret açığının en fazla genişlediği yıl, 26658 milyon dolarla ile 2000 yılıdır. İzlenen politikalar sonucu, Türk lirasının dolar karşısında değer kazanmasına bağlı olarak ithalatın ihracattan fazla artması, dış ticaret açığının da aşırı büyümesine yol açmıştır.

C- İHRACATIN YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

Bir ülkenin ihracat yapısında meydana gelen değişimler sonucu dünya ticaretine uyum sağlaması, o ülkenin istikrarlı büyümesi açısından son derece önemli bir faktördür. Ülke sanayileştikçe tarım sektörünün ihracattaki payı azalırken, sanayi sektörünün bilhassa imalat sanayiinin ihracattaki payı artar.

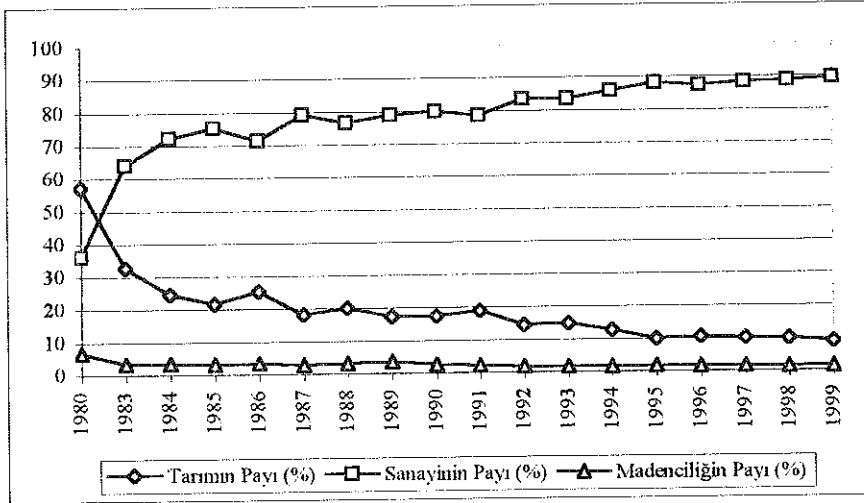
İhracatta sektör paylarının gelişimi ile GSYİH arasında yakın bir ilişki vardır. Bir ülkenin ihracat yapısı, o ülkenin ekonomik yapısından soyutlanamaz. Çünkü ihracata konu olan ürünler tamamen ülke ekonomisine bağlıdır. Dolayısıyla ihracatta meydana gelen yapısal değişim, ülke ekonomisinin üretim miktarına ve bileşimine bağlıdır.

1- İhracatın Bileşimindeki Değişmeler

Bir ülkenin toplam ihracatı içinde tarım, sanayi ve madencilik sektörlerinin nispi önemi, ülkenin tarımsal veya sınai niteliğini belirler. Ayrıca ihracatta sektör paylarındaki gelişme, sanayileşme çabalarının ihracata ne ölçüde yansıtıldığının önemli bir göstergesidir.

1980 yılından itibaren Türkiye'nin dış ticaret yapısını değiştirmeyi amaçlayan politikaların bir sonucu olarak, dış ticaretimiz içinde tarımın payı devamlı olarak azalmış, sanayi ürünlerinin payı ise artmıştır. Şekil 6'dan görüldüğü gibi tarım ve madencilik sektörünün toplam ihracat içindeki payı azalmış, buna karşılık sanayi sektörünün payı artmıştır.

ŞEKİL 6: TÜRKİYE'DE İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI (%) (1980-1999)

Kaynak: Ek Tablo 2.

Tarımsal ihracatın tarımsal üretim içindeki payı, 1980 yılından 1999 yılına kadar genel olarak azalma eğilimindedir (Bkz. Ek Tablo 3). 1980'de %9'dan 1999 yılına %8'e gerilemiştir. Sanayi ihracatının sanayi üretimi içindeki payı ise aynı dönemde artmıştır. 1980 yılında bu oran %7.9'dan 1999 yılında %55'e yükselmiştir. Ancak tarımsal üretim ihracatındaki azalma, sanayi ürünleri ihracatındaki artış kadar olmamıştır.

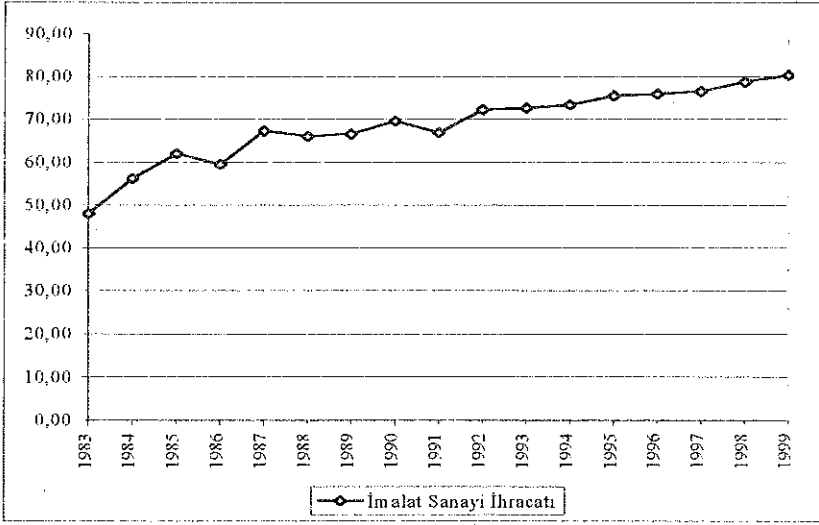
Sınai ürün ihracatının genel ihracat içindeki payının yüksekliği, bu ürünlerin tanınımının geniş tutulmasına bağlı olabilir. Ek Tablo 4, Türkiye ihracatının Uluslar arası Ticaret Sınıflamasına göre dağılımını vermektedir.

Bu sınıflamaya göre toplam ihracat içinde imalat sanayinin payı, 1983-1999 döneminde genel eğilim olarak artmıştır (Bkz. Şekil 7).

İmalat sanayinin büyüme hızının (%7.4) yüksek olduğu 1981-1990 döneminde imalat sanayi ihracatı da hızlı artmıştır. Ancak 1990 sonrasında imalat sanayi büyüme hızının düşmesiyle birlikte, imalat sanayi ihracatının da nispeten yavaşladığı görülmektedir.

1983 yılında imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payı %48.1'den 1999 yılında %80.4'e ulaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatçısı konumuna geldiği söylenebilir.

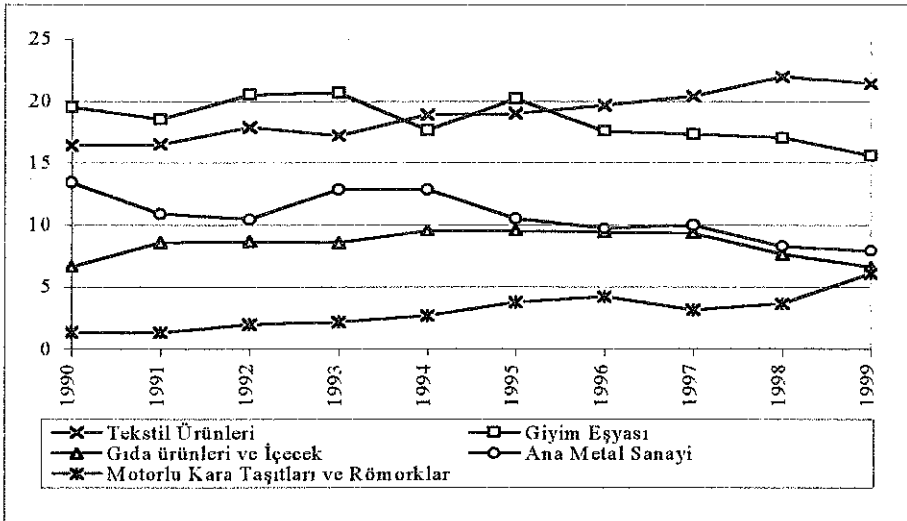
ŞEKİL 7: İMALAT SANAYİ İHRACATININ TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI (%)

Kaynak: Ek Tablo 4.

1999 yılı itibariyle imalat sanayi alt sektörleri arasında ilk beş sırayı, tekstil ürünleri (%21.4), giyim eşyası (%15.6), ana metal sanayi (%7.9, gıda ürünleri ve içecek (%6.6) ile motorlu kara taşıtları ve römork (%6.1) almaktadır (Seyidoğlu, 2000, s.624). Şekil 8, ihracatımızda en fazla yer tutan beş ürünün 1990-1999 döneminde ihracat payındaki değişimi göstermektedir.

ŞEKİL 8: İLK BEŞ İMALAT SANAYİ ÜRÜNÜ İHRACATINDAKİ DEĞİŞME (%) (1990-1999)

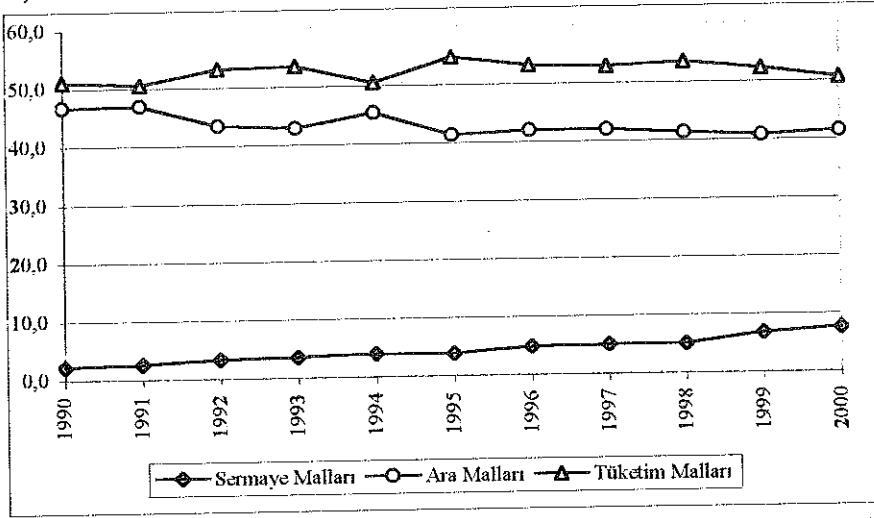
Kaynak: DPT, 1999, s.112 ve Seyidoğlu, 2000, s.624.

1990-1999 döneminde tekstil ve motorlu kara taşıtları ve römork ihracatında genel eğilim olarak artış görülürken, ana metal sanayi ve giyim eşyası ihracatı azalmıştır. Gıda ürünleri ve içecek ihracatında ise, genel eğilim olarak önemli bir değişme görülmemektedir.

Tekstil, giyim eşyası gibi, talep esnekliğinin yüksek olmadığı mallardaki yoğunlaşma devalüasyonların etkisinin kısa süreden ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Hızlı bir ekonomik kalkınma ihracatın yapısının, tekstil ve giyim gibi emek yoğun ürünlerden, ileri teknoloji ve yoğun sermaye içeren endüstrilere doğru değiştirilmesini gerektirir. Bilhassa bilgi ve iletişim teknolojilerinin kalkınmanın temel itici gücü haline gelen günümüzde, hızlı ekonomik kalkınma için yapısal değişimin bu yönde olması teşvik edilmelidir.

İhracatın sektörel dağılımı yanında, mal gruplarına göre dağılımının da incelenmesi gerekir. Şekil 9, Türkiye’de yatırım malı, ara malı ve tüketim malı ihracatındaki değişimi göstermektedir.

ŞEKİL 9: BEC MAL SINIFLAMASINA GÖRE YILLIK İHRACAT(%)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, <http://www.sanayi.gov.tr>

BEC (Broad Economic Categories-Geniş Ekonomik Kategoriler) mal sınıflamasına göre, 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin ihracatının %50,7'sini tüketim malları oluşturmaktadır. Ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı %41,5 ve yatırım mallarının payı %7,6'dır. 1990-2000 dönemine bakıldığında dikkat çeken en önemli nokta, küçüğe olsa sermaye malları ihracatında meydana gelen artıştır.

2- Türkiye'nin Başlıca Ülke Gruplarına Göre İhracatı

Ülke gruplarına göre Türkiye'nin ihracatını incelediğimizde (Bkz. Tablo 3), en fazla ihracatın yapıldığı ülke grubunun OECD Ülkeleri olduğu görülmektedir (%68,6). OECD Ülkeleri içinde ise AB Ülkeleri önemli bir yer tutmaktadır. 1995 yılından sonra diğer ülke gruplarına olan ihracatımız azalmıştır.

TABLO 2: TÜRKİYE'NİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACATI(%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
OECD Ülkeleri	59,4	61,4	62,1	59,3	62,9	67,9	68,6
AB Üyeleri	47,7	51,2	49,7	46,6	50,0	53,9	52,5
EFTA Ülkeleri	1,5	1,4	1,4	1,6	1,3	1,4	1,2
Diğer OECD Ülkeleri	10,2	8,9	10,9	11,1	11,6	12,6	14,9
Türkiye Serbest Bölgeleri					3,1	2,8	2,7
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	40,6	38,6	37,9	40,7	34,0	29,2	28,2
Avrupa+BDT Ülkeleri	13,5	16,1	15,7	17,8	14,8	10,3	10,8
Afrika Ülkeleri	4,7	4,9	5,0	4,7	6,7	6,2	4,9
Amerika Ülkeleri	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9	0,9	0,9
Ortadoğu Ülkeleri	11,6	9,8	9,7	9,1	8,1	8,3	7,8
Diğer Asya Ülkeleri	8,0	4,9	4,9	4,4	2,4	2,6	2,4
Diğer Ülkeler	2,2	2,2	2,0	3,8	1,1	0,8	1,4
Seçilmiş Ülke Grupları							
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	9,0	11,2	12,5	14,6	12,0	8,2	8,5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4,2	4,2	4,9	4,7	4,2	3,3	3,1
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,8	9,5	11,5	13,4	9,9	5,8	5,9
Türk Cumhuriyetleri	2,4	2,5	3,2	3,3	3,1	2,2	2,1
İslam Konferansı Teşkilatı	19,6	17,9	17,7	16,0	16,2	14,9	12,8

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Yayını, Aralık 2000.

1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile kurulmuş olan Gümrük Birliği sonucunda Türkiye'nin ihracatında bir artış beklenmiştir. Ancak tablodan da görüldüğü gibi, AB ülkelerine olan ihracatımızda belirgin bir artış gözlenmemektedir. Gümrük Birliği Türkiye'nin ithalatını ihracatından daha fazla artırmıştır. AB ülkelerine 1990=100 olan ihracat indeksi 1998 yılında 187.74'c ulaşmıştır. 1990=100 olan ithalat indeksi ise 242.61'dir.

Ülkeler itibariyle baktığımızda 1999 yılı itibariyle en fazla ticaret yapılan dört ülke Almanya, ABD, İngiltere ve İtalya'dır. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %43'ü bu dört ülkeye yapılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada 1980-2000 döneminde ihracatın Türk ekonomisi içindeki yeri, dış ticaret değerlerindeki genel gelişmeler ve ihracat yapısında meydana gelen değişimler araştırılmıştır. Özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı zamanla artmıştır. Ancak bu artış ithalat payındaki artışın çok altındadır. Dolayısıyla dışa açık politikalar Türkiye'nin ihracatından çok ithalatını artırmıştır.
- Türkiye'de ihracatın GSMH içindeki payı, sürekli olarak devalüasyonlara bağlı olarak artmıştır. Yani ihracat artışı teknolojik gelişme ve yapısal değişmeden kaynaklanmamıştır. Dolayısıyla ihracat artışları süreklilik kazanmamıştır.

- Dış ticaret değerlerindeki gelişmelere bakıldığında kapasite kullanımının sınırına ulaşılan 1988 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranının yükseldiği ve dış ticaret açığının nispeten küçük olduğu görülmektedir. 1988 yılından sonra devalüasyonun olduğu 1994 yılı hariç ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmış ve dış ticaret açığı da büyümeye başlamıştır. Bilhassa 2000 yılında dış ticaret açığı son 20 yılın en yüksek değerine ulaşmıştır.
- İhracatın bileşimine bakıldığında, ihracat içinde tarım ve madencilik sektörlerinin payının azaldığı, sanayi sektörünün payının ise arttığı görülmektedir. İmalat sanayi ihracatının da toplam ihracat içindeki payı artmıştır. Ancak bu artış yeterli değildir. 1998 yılı itibarıyla imalat sanayi ürünleri içerisinde ise, tekstil ürünleri ve giyim eşyası önemli bir paya sahiptir.
- Türkiye ihracatında en büyük yer tutan ülke grubu, Avrupa Birliği'dir. AB ülkeleri içinde ise, Almanya Türkiye'nin ihracatında en büyük paya sahip olan ülkedir. Gümrük Birliği Türkiye'nin ihracatında önemli bir artışa yol açmamakla birlikte, ithalatını önemli ölçüde artırmıştır.

Özetle, Türkiye'de ihracatı artırmak üzere alınan önlemler yeterli değildir. Bilhassa teknoloji yoğun yeni ürünlerin ihracatına yönelmeden, devalüasyonlarla ihracat artışlarının sürekli olmayacağı açıktır.

KAYNAKLAR

- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998)**, DPT Yayını, Aralık 1997.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, DPT Yayını, Aralık 2000.
- DPT, **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/oik529.pdf>
- Karluk Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim**, Eskişehir, 1995.
- Karluk Rıdvan, **Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, Eskişehir, 1981.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Ekonomik Göstergeler**, <http://www.sanayi.gov.tr>
- Serin Necdet, "Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası", Ahmet Şahinöz (Ed.), **Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi, 1998.
- Seyidoğlu Halil, **Uluslar arası İktisat**, İstanbul, 2001.
- TUSİAD, **Sektörel Durum Analizi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, 2000.I, Kasım 2000.
- Yentürk Nürhan, "1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısal Gelişimi", DPT, **3.İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler**, 4-7 Haziran 1992.
- World Trade Organization, **International Trade Statistics 2000**, <http://www.wto.org>
- World Bank, **World Development Indicator, 2000**, <http://www.worldbank.org>

EK TABLO 1: DIŞ TİCARETE İLİŐKİN VERİLER (1980-1999)

Yıllar	MİLYON \$							(%)		
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı	Kiő Baőma İhracat	İhracatın İthalatı Karőlama Oranı	İhracatın DTH İçindeki Payı	DTH/GSMH	İhracat/GSMH	
1980	2910	7909	10819	-4999	65,48	36,8	26,90	15,82	4,25	
1981	4702	8933	13635	-4231	103,3	52,6	34,48	19,07	6,58	
1982	5746	8843	14589	-3097	123,1	65	39,39	22,72	8,95	
1983	5728	9235	14963	-3507	119,7	62	38,28	24,74	9,47	
1984	7134	10757	17891	-3623	145,4	66,3	39,87	30,27	12,1	
1985	7958	11343	19301	-3385	158,2	70,2	41,23	28,86	11,9	
1986	7457	11105	18561	-3648	145	67,1	40,17	24,69	9,92	
1987	10190	14158	24348	-3968	193,9	72	41,85	28,32	11,9	
1988	11662	14335	25997	-2673	217,1	81,4	44,86	28,68	12,9	
1989	11625	15792	27417	-4167	211,8	73,6	42,40	25,49	10,8	
1990	12959	22302	35261	-9343	230,6	58,1	36,75	23,39	8,6	
1991	13593	21047	34640	-7454	238,2	64,6	39,24	23,07	9,05	
1992	14715	22871	37586	-8156	254	64,3	39,15	23,77	9,31	

Yıllar	MİLYON \$							(%)		
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı	Kişi Başına İhracat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	İhracatın DTH İçindeki Payı	DTH/GSMH	İhracat/GSMH	
1993	15345	29428	44773	-14083	261,1	52,1	34,27	25,05	8,59	
1994	18106	23270	41376	-5164	303,6	77,8	43,76	31,27	13,7	
1995	21637	35709	57346	-14072	357,6	60,6	37,73	33,72	12,7	
1996	23224	43627	66851	-20402	378,1	53,2	34,74	36,21	12,6	
1997	26261	48559	74820	-22298	420,8	54,1	35,10	38,55	13,5	
1998	26974	45921	72895	-18947	425,5	58,7	37,00	35,34	13,1	
1999	26587	40687	67274	-14100	413,3	65,3	39,52	36,34	14,4	

Kaynak: DPT, 1997 ve 2000; <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/tablo33.xls>

EK TABLO 2: ANA MAL GRUPLARININ TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ PAYLARI (Milyon \$)

Yıllar	Tarım (%)	Madencilik	(%)	Sanayi	(%)	Toplam
1980	1671,7	191	6,6	1047,4	36	2910,1
1983	1880,7	188,9	3,3	3658,2	63,9	5727,8
1984	1749,2	239,8	3,4	5144,6	72,1	7133,6
1985	1719,4	243,8	3,1	5994,8	75,3	7958
1986	1885,6	246,9	3,3	5324,2	71,4	7456,7
1987	1852,5	272,3	2,7	8065,2	79,1	10190
1988	2345,4	377,2	3,2	8943,4	76,7	11666
1989	2012,1	411,2	3,5	9170,1	78,9	11593,4
1990	2249,1	326,1	2,5	10348,6	79,9	12923,8
1991	2584,9	285	2,1	10685,8	78,6	13555,7
1992	2134,1	267	1,8	12286,3	83,5	14687,4
1993	2292,1	233,4	1,5	12793,9	83,4	15319,4
1994	2301,4	263	1,5	15517,8	85,7	18082,2
1995	2133,2	391,3	1,8	19089,3	88,2	21613,8
1996	2454,7	227,6	1,6	20237,1	87,4	22919,4
1997	2678,9	404,3	1,5	23132,2	88,2	26215,4
1998	2699,7	363,7	1,4	23873,5	88,6	26936,9
1999	2394,2	385	1,5	23754,7	89,5	26533,9

Kaynak: DPT, 1997 ve 2000.

EK TABLO 3 : İHRACATTA TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNİN PAYI (Milyon \$)

YILLAR	Tarım Üretimi	Sanayi Üretimi	Tarım İhracatı	Sanayi İhracatı	Tarım İhracatın Tarımsal Üretim İçindeki Payı (%)	Sınai İhracatın Sınai Üretim İçindeki Payı (%)
1980	17987	13281	16717	10474	9,29	7,89
1983	12982	13582	18807	3658,2	14,49	26,93
1984	12782	12697	1749,2	5144,6	13,68	40,52
1985	13332	14669	1719,4	5994,8	12,90	40,87
1986	14890	19430	1885,6	5324,2	12,66	27,40
1987	15560	22527	1852,5	8065,2	11,91	35,80
1988	15698	24529	2345,4	8943,4	14,94	36,46
1989	17778	29043	2012,1	9170,1	11,32	31,57
1990	26343	38472	2249,1	10348,6	8,54	26,90
1991	23040	39164	2584,9	10685,8	11,22	27,28
1992	23851	40782	2134,1	12286,3	8,95	30,13
1993	27810	44208	2292,1	12793,9	8,24	28,94
1994	20137	34331	2301,4	15517,8	11,43	45,20
1995	26653	44686	2133,2	19089,3	8,00	42,72
1996	30686	45806	2454,7	20237,1	8,00	44,18
1997	27538	48163	2678,9	23132,2	9,73	48,03
1998	35046	46033	2699,7	23873,5	7,70	51,86
1999	28380	43043	2394,2	23754,7	8,44	55,19

Kaynak: DPT, 1997 ve 2000.

EK TABLO 4 : İHRACATIN ULUSLAR ARASI TİCARET SINIFLAMASINA GÖRE DAĞILIMI (%)

Yıllar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	5+6+7+8
1983	31,9	0,042	10,09	4,07	1,60	2,64	27,81	5,20	12,46	48,11
1984	26,2	0,030	8,40	5,58	0,61	2,72	27,05	7,54	18,89	56,21
1985	20,2	0,043	7,83	4,77	0,86	3,27	33,11	8,16	17,56	62,10
1986	25,0	0,037	8,12	2,48	1,07	5,50	29,64	5,61	18,80	59,56
1987	21,3	0,032	5,08	2,35	0,82	6,64	26,25	10,68	23,72	67,29
1988	21,3	0,024	6,67	2,88	0,74	8,15	30,05	6,41	21,42	66,03
1989	18,0	0,044	7,45	2,31	1,36	4,77	30,42	5,25	26,10	66,53
1990	17,8	0,035	5,75	2,30	1,07	5,75	29,82	6,62	27,39	69,58
1991	20,1	0,044	5,01	2,15	1,44	4,45	27,52	7,52	27,46	66,94
1992	18,8	0,024	3,41	1,60	1,46	4,29	28,50	8,81	30,74	72,33
1993	18,2	0,030	3,59	1,16	1,22	4,00	29,52	8,45	30,83	72,80
1994	18,2	0,026	3,34	1,35	1,01	4,05	31,27	9,51	28,65	73,48
1995	15,8	0,022	3,59	1,34	1,51	4,11	28,80	11,12	31,53	75,56
1996	15,5	0,032	3,01	1,20	1,01	3,86	28,53	13,11	30,55	76,04
1997	15,5	0,029	3,16	0,73	1,03	4,45	29,75	12,81	29,67	76,68
1998	14,0	0,024	2,99	0,96	0,89	4,27	28,85	15,17	30,50	78,79
1999	12,0	0,023	3,07	1,27	0,96	4,21	28,54	18,94	28,74	80,44

0-Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri 1- İçkiler ve Tütün 2- Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler 3- Madeni Yağlar Yakıtlar vb. İlgili Maddeler 4- Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ve Mumlar 5- Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri 6- Başlıca Sınıflara Ayrılmamış Mallar 7- Makine ve Ulaştırma Araçları 8- Çeşitli Mamul Eşya 5+6+7+8 : İmalat Sanayi İhracatı

Kaynak: DPT, 1997 ve 2000.